

Кримінальне право та криминологія

УДК 343.9 (477)

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.20315544>

Кримінально-правова характеристика посягань проти довкілля

Йовенко Іван Ігорович,

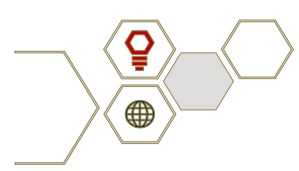
кандидат юридичних наук, Головне управління Національної поліції в
Закарпатській області, Ужгород, Закарпатська область, Україна

<https://orcid.org/0009-0008-3807-9988>

Прийнято: 06.05.2026 | Опубліковано: 20.05.2026

Анотація: У статті здійснено комплексне кримінально-правове дослідження посягань проти довкілля як самостійної групи кримінальних правопорушень, що посягають на екологічну безпеку, раціональне використання природних ресурсів та забезпечення екологічних прав людини. Обґрунтовано, що в умовах сучасних екологічних викликів, посиленіх наслідками збройної агресії проти України, питання кримінально-правової охорони довкілля набуває особливої актуальності та потребує системного наукового осмислення. Проаналізовано зміст і структуру кримінально-правової характеристики посягань проти довкілля, визначено їх основні елементи: об'єкт, об'єктивну сторону, суб'єкт і суб'єктивну сторону. Встановлено, що родовим об'єктом таких кримінальних правопорушень виступає екологічна безпека як складова національної безпеки, тоді як видові та безпосередні об'єкти конкретизуються залежно від виду природного ресурсу чи екологічного блага, на яке спрямоване протиправне посягання.

Доведено, що об'єктивна сторона зазначених правопорушень характеризується порушенням встановлених законодавством правил охорони

довкілля або використання природних ресурсів, що спричиняє або може спричинити істотну шкоду навколишньому природному середовищу. Суб'єкт кримінальних правопорушень проти довкілля може бути як загальним, так і спеціальним, що обумовлено специфікою екологічних правовідносин. Суб'єктивна сторона охоплює як умисну, так і необережну форму вини, що відображає різноманітність способів вчинення таких діянь. Особливу увагу приділено класифікації посягань проти довкілля за видами природних об'єктів (земля, надра, водні ресурси, атмосферне повітря, рослинний і тваринний світ), а також за характером заподіяної шкоди. Обґрунтовано доцільність застосування як вузького (нормативного), так і широкого (функціонального) підходів до визначення кримінальних правопорушень проти довкілля, що дозволяє врахувати сучасні тенденції розвитку кримінального права та практичні потреби правозастосування.

Зроблено висновок, що підвищення ефективності кримінально-правової протидії екологічній злочинності потребує вдосконалення законодавства, узгодження кримінально-правових норм із нормами екологічного права, а також розвитку превентивних механізмів запобігання правопорушенням у сфері охорони довкілля.

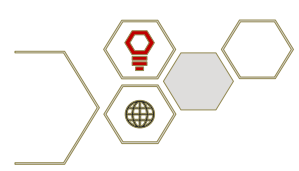
Ключові слова: довкілля, екологічна безпека, кримінальні правопорушення, кримінально-правова характеристика, об'єкт кримінального правопорушення, екологічна злочинність.

Criminal legal characteristics of offenses against the environment

Ivan Yovenko,

Candidate of Law, Main Directorate of the National Police
in the Transcarpathian Region, Uzhhorod, Transcarpathian Region, Ukraine

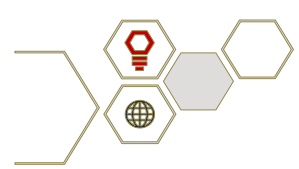
<https://orcid.org/0009-0008-3807-9988>

Abstract. The article has a comprehensive criminal and legal investigation of attacks against Dovkill, as an independent group of criminal offenses that encroach on environmental safety, rational recovery of natural resources and security environmental rights of people. It has been confirmed that in the minds of current environmental activists, strengthened by the legacy of the brutal aggression against Ukraine, the nutrition of the criminal-legal defense of Dovkill is of particular relevance and will require a systematic scientific misunderstood. The place and structure of the criminal-legal characteristics of attacks against criminal offenses are analyzed, their main elements are identified: the object, the objective side, the subject and the subjective side. It has been established that the generic object of such criminal offenses is environmental safety as a warehouse of national security, then both types and immediate objects are specified according to the type of natural resource and environmental benefit, as directly against unlawful encroachment.

It has been proven that the objective side of these offenses is characterized by the violation of the rules established by law for the protection of children and the destruction of natural resources, which causes or can cause great harm to the natural environment. The subject of criminal offenses against dowkill can be either extralegal or special, due to the specifics of environmental legal issues. The subjective side cherishes both the clever and careless form of guilt, which reflects the diversity of methods for committing such acts. Particular respect is given to the classification of encroachments against dowkill according to the types of natural objects (land, water, water resources, atmospheric wind, plants and creatures), as well as the nature of the intoxicated damage. The validity of both narrow (normative) and broad (functional) approaches to the identification of criminal offenses against Dokville has been demonstrated, which makes it possible to capture current trends in the development of criminal law and practical consumption of legal rights.

It has been concluded that increasing the effectiveness of the criminal legal response to environmental mischief will require thorough legislation, the harmonization of criminal legal norms with the norms of environmental law, as well

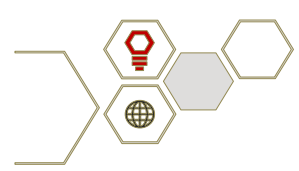
as the development preventive mechanisms for preventing crime in the field of Dovkill's security services.

Keywords: dowkilla, environmental safety, criminal offenses, criminal legal characteristics, object of criminal offenses, environmental mischief.

Постановка проблеми. Забезпечення належного стану довкілля є одним із ключових завдань сучасної держави, оскільки екологічна безпека безпосередньо впливає на якість життя населення, економічний розвиток та національну безпеку. В Україні ця проблема набуває особливої актуальності в умовах інтенсивного використання природних ресурсів, недостатнього рівня екологічної свідомості, а також у зв'язку з негативними наслідками збройної агресії, що спричиняє масштабне руйнування природних екосистем, забруднення територій та виснаження природного потенціалу держави [1, с. 11]. У таких умовах кримінальне право виступає важливим інструментом охорони довкілля, оскільки саме воно передбачає найбільш суворі заходи впливу на осіб, які вчиняють суспільно небезпечні діяння у цій сфері. Водночас ефективність кримінально-правового механізму значною мірою залежить від належного наукового обґрунтування змісту та особливостей кримінальних правопорушень проти довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика кримінально-правової охорони довкілля є предметом наукових досліджень багатьох українських учених, зокрема Г. М. Буканов, А. О. Вірт, Д. Л. Вітюк, О.О. Дудоров, К. В. Жигафарова, С. І. Заїка, Ю. О. Єрмаков, К. А. Комузляк, С. І. Марко, І. І. Митрофанов, С. В. Мурихін, Є. О. Письменський, Т. С. Садова, О. О. Семенюк, Ю. А. Турлова, І. О. Харь, М. О. Черниш та інші.

У працях зазначених авторів досліджуються питання визначення поняття екологічних кримінальних правопорушень, їх класифікації, особливостей об'єкта та об'єктивної сторони, а також проблеми кваліфікації відповідних

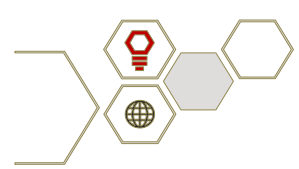
діянь. Водночас низка аспектів, зокрема системне визначення структури кримінально-правової характеристики та її адаптація до сучасних викликів, потребують подальшого наукового осмислення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на наявність значної кількості нормативних приписів, що регулюють відповідальність за посягання на довкілля, правозастосовна практика свідчить про наявність істотних проблем, пов'язаних із правильною кваліфікацією таких діянь, визначенням їх об'єкта та меж криміналізації. Це зумовлено як складністю екологічних правовідносин, так і бланкетним характером більшості кримінально-правових норм, що відсилають до інших галузей законодавства. Додатковою проблемою є відсутність єдності наукових підходів до визначення поняття та системи кримінальних правопорушень проти довкілля. У науковій літературі поряд із традиційним підходом, що обмежує цю групу правопорушень положеннями розділу VIII Кримінального кодексу (далі- КК) України, все більшого поширення набуває розширене розуміння, яке охоплює й інші склади кримінальних правопорушень, що спричиняють шкоду навколишньому природному середовищу [2, с. 176-177].

Таким чином, існує об'єктивна необхідність у комплексному дослідженні кримінально-правової характеристики посягань проти довкілля, що дозволить уточнити їх правову природу, систематизувати наукові підходи та підвищити ефективність кримінально-правової охорони екологічних відносин.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є комплексне дослідження кримінально-правової характеристики посягань проти довкілля, визначення їх структурних елементів, а також обґрунтування напрямів удосконалення кримінально-правового регулювання у цій сфері.

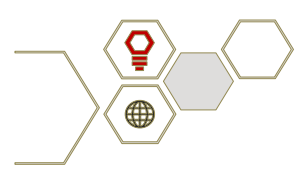
Виклад основного матеріалу дослідження. Кримінально-правова характеристика посягань проти довкілля становить складну системну конструкцію, яка відображає сукупність юридично значущих ознак кримінальних правопорушень, спрямованих на порушення екологічної

безпеки та встановленого порядку використання природних ресурсів. Її формування ґрунтується на положеннях чинного кримінального законодавства України, насамперед КК України, а також на досягненнях кримінально-правової та кримінологічної науки. Визначальним елементом кримінально-правової характеристики є об'єкт кримінального правопорушення [3, с. 126-127].

У контексті посягань проти довкілля родовим об'єктом виступають суспільні відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки, що охоплюють охорону навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів та підтримання екологічної рівноваги. Видовий об'єкт конкретизується залежно від групи правопорушень і може охоплювати відносини щодо охорони земель, надр, вод, атмосферного повітря, лісів, тваринного та рослинного світу [4]. Безпосередній об'єкт визначається у кожному конкретному складі кримінального правопорушення та відображає ті суспільні відносини, яким завдається шкода або створюється загроза її заподіяння. Така багаторівнева структура об'єкта зумовлює складність правильної кваліфікації екологічних правопорушень, особливо у випадках, коли шкода має комплексний характер і зачіпає декілька компонентів довкілля одночасно [5, с. 157-158].

Об'єктивна сторона посягань проти довкілля характеризується діями у формі дії або бездіяльності, що порушують встановлені правила екологічної безпеки або порядок використання природних ресурсів. Вказані правила, як правило, закріплені у нормативно-правових актах екологічного, земельного, водного, лісового та іншого законодавства, що зумовлює бланкетний характер відповідних кримінально-правових норм. Типовими формами прояву таких діянь є незаконна порубка лісу, забруднення водних об'єктів, атмосферного повітря, порушення правил поводження з відходами, незаконне видобування корисних копалин, знищення або пошкодження об'єктів рослинного чи тваринного світу [6, с. 139-140]. Суспільно небезпечні наслідки можуть

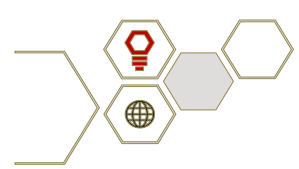

проявлятися як у вигляді фактичної шкоди довкіллю, так і у створенні реальної загрози її заподіяння, що є характерною ознакою значної частини складів кримінальних правопорушень проти довкілля. При цьому шкода може мати матеріальний, екологічний, соціальний і навіть транскордонний характер, що суттєво ускладнює її оцінку та доведення у кримінальному провадженні [7, с. 192-193].

Причинний зв'язок між діями і наслідками у кримінальних провадженнях про кримінальні правопорушення проти довкілля є одним із найбільш складних елементів доказування [8]. Це пояснюється тим, що негативні екологічні наслідки часто мають відкладений характер, можуть виникати під впливом сукупності факторів і проявлятися через значний проміжок часу. У зв'язку з цим важливе значення набуває використання спеціальних знань, зокрема екологічних, технічних та експертних досліджень, що дозволяють встановити причинно-наслідкові зв'язки між протиправною поведінкою та шкодою довкіллю [9, с. 32-33].

Суб'єкт кримінальних правопорушень проти довкілля здебільшого є загальним, тобто фізичною осудною особою, яка досягла встановленого віку кримінальної відповідальності. Водночас для окремих складів характерна наявність спеціального суб'єкта, зокрема службових осіб, працівників підприємств, установ чи організацій, на яких покладено обов'язки щодо дотримання екологічних вимог. У таких випадках порушення службових обов'язків у сфері охорони довкілля може виступати додатковою ознакою складу кримінального правопорушення або обтяжувати відповідальність [10, с. 481].

Суб'єктивна сторона посягань проти довкілля характеризується наявністю вини у формі умислу або необережності. Для значної частини екологічних кримінальних правопорушень типовою є необережна форма вини, що обумовлено специфікою виробничих процесів і технологічних операцій, під час яких порушення правил безпеки може призвести до негативних

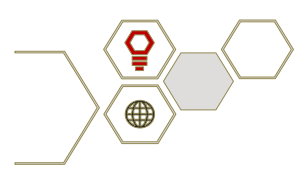

наслідків [11]. Водночас окремі правопорушення, зокрема незаконна порубка лісу, браконьєрство або незаконний видобуток корисних копалин, вчиняються умисно і часто мають корисливий мотив. Мотив і мета у таких випадках можуть мати істотне значення для кваліфікації діяння та індивідуалізації кримінальної відповідальності [12, с. 151-152].

Важливою особливістю кримінально-правової характеристики посягань проти довкілля є їх системний і міжгалузевий характер. Вони тісно пов'язані з нормами екологічного, адміністративного та господарського права, що регламентують порядок використання природних ресурсів і встановлюють відповідні обмеження та заборони [13]. Така взаємозалежність обумовлює необхідність комплексного підходу до кваліфікації та розслідування відповідних кримінальних правопорушень, а також узгодження кримінально-правових норм із нормами інших галузей законодавства.

Класифікація посягань проти довкілля має важливе теоретичне і практичне значення. Традиційно вони поділяються на кілька груп залежно від безпосереднього об'єкта посягання: правопорушення проти екологічної безпеки; правопорушення у сфері охорони земель і надр; правопорушення у сфері охорони водних ресурсів; правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря; правопорушення проти рослинного і тваринного світу. Такий поділ дозволяє систематизувати відповідні склади кримінальних правопорушень і сприяє більш ефективному їх застосуванню на практиці [14, с. 377].

Окремого значення набуває питання розширеного підходу до розуміння посягань проти довкілля. У сучасній доктрині обґрунтовується необхідність включення до цієї категорії не лише кримінальних правопорушень, передбачених розділом VIII Особливої частини КК України, але й інших діянь, що завдають шкоди довкіллю, зокрема таких, як екоцид, диверсія з екологічними наслідками, порушення правил поводження з радіоактивними матеріалами тощо. Такий підхід відповідає сучасним міжнародним тенденціям

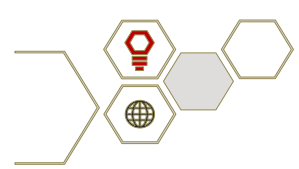

розвитку кримінального права та сприяє більш повному захисту екологічних відносин [15, с. 111-112].

З урахуванням викладеного, кримінально-правова характеристика посягань проти довкілля виступає важливим інструментом наукового пізнання та практичного застосування кримінального законодавства. Її подальший розвиток має здійснюватися з урахуванням сучасних викликів, зокрема посилення екологічних ризиків, ускладнення форм екологічної злочинності та необхідності забезпечення ефективного захисту довкілля як одного з ключових елементів національної безпеки України.

Висновки: Проведене дослідження кримінально-правової характеристики посягань проти довкілля дає підстави для формулювання узагальнених теоретичних і практичних висновків, що мають значення для подальшого розвитку кримінального права та вдосконалення правозастосовної діяльності. Насамперед встановлено, що посягання проти довкілля становлять самостійну групу кримінальних правопорушень, які характеризуються особливою правовою природою, зумовленою поєднанням екологічних, економічних і соціальних аспектів. Їх родовим об'єктом виступає екологічна безпека як складова національної безпеки держави, тоді як безпосередні об'єкти мають диференційований характер і визначаються залежно від виду природного ресурсу або екологічного блага, на яке спрямоване посягання. Така багаторівнева структура об'єкта обумовлює необхідність комплексного підходу до кваліфікації відповідних діянь.

Обґрунтовано, що сучасна система кримінально-правових норм, спрямованих на охорону довкілля, загалом відповідає потребам забезпечення екологічної безпеки, однак не позбавлена недоліків. Зокрема, має місце фрагментарність правового регулювання, недостатня узгодженість кримінального законодавства з нормами екологічного права, а також складність застосування окремих норм через їх бланкетний характер. Це негативно впливає на ефективність протидії екологічній злочинності та рівень

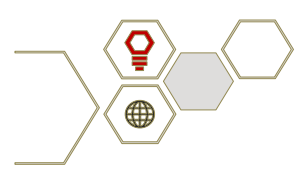
захисту довкілля. Важливим результатом дослідження є висновок про доцільність застосування розширеного підходу до визначення посягань проти довкілля, який передбачає включення до цієї категорії не лише кримінальних правопорушень, передбачених розділом VIII Особливої частини КК України, але й інших діянь, що завдають шкоди навколишньому природному середовищу. Такий підхід дозволяє більш повно врахувати сучасні екологічні ризики та забезпечити належний рівень кримінально-правової охорони довкілля.

З огляду на викладене, перспективними напрямками вдосконалення кримінально-правової охорони довкілля в Україні слід визнати: систематизацію та уточнення складів кримінальних правопорушень проти довкілля; гармонізацію кримінального законодавства з нормами екологічного та міжнародного права; підвищення якості правозастосовної практики, зокрема шляхом спеціалізації правоохоронних органів та судів; розвиток кримінологічних і превентивних заходів, спрямованих на запобігання екологічним правопорушенням; посилення контролю за дотриманням екологічних стандартів у діяльності суб'єктів господарювання.

Узагальнюючи, слід наголосити, що ефективна кримінально-правова охорона довкілля є необхідною умовою забезпечення сталого розвитку держави, захисту екологічних прав людини та зміцнення національної безпеки України. Її подальший розвиток має базуватися на поєднанні науково обґрунтованих підходів, належного нормативного забезпечення та ефективної практики застосування кримінального законодавства.

Список використаних джерел

1. Мурихін С. В. Покарання за екологічні злочини в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2020. 25 с. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/bitstream/123456789/17392/1/aref_Murykhin.pdf
2. Комузляк К. А. Правове регулювання охорони довкілля під час збройних конфліктів на прикладі України. *Науковий вісник Ужгородського*

Національного Університету. 2022. Серія ПРАВО. Випуск 73: частина 1. С.174-180. URL: <https://visnyk-juris.uzhnu.edu.ua/article/view/266041>

3. Вірт А. О. Кримінально-правова протидія злочинам, пов'язаним з незаконним використанням корисних копалин: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2021. 210 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/6d91f06c-5e1f-46b4-ac3d-d1c70ff39ceb?utm_source=chatgpt.com

4. Буканов Г. М. Стратегічні інструменти реалізації державної екологічної політики в Україні. Публічне адміністрування: теорія та практика. 2019. № 2 (22). URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2019-02\(22\)/7.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2019-02(22)/7.pdf)

5. Вітюк Д. Л. Складові елементи механізму запобігання злочинності в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. Випуск 6, Т. 2, 2021. С 156-160 URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2021/6/tom_2/29.pdf

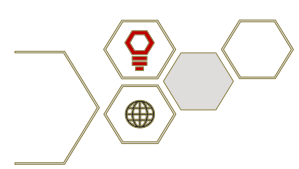
6. Черниш М. О. Теоретико-прикладні засади запобігання кримінальним правопорушенням проти довкілля: дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Дніпро, 2025. 374 с. URL: <https://er.dduvs.in.ua/handle/123456789/12456>

7. Садова Т.С. Воєнні злочини проти довкілля за міжнародним кримінальним правом: дис...докт. філософ.: 12.00.08. Харків, 2023. 215 с. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/19305/1/Sadova_oref_2023.pdf

8. Винярьська М. Г. Організаційно-економічні передумови та особливості формування і реалізації екологічної політики України в контексті зміни клімату. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 3 (14). URL: <http://rev.kpu.zp.ua/vypusk-3-14>.

9. Екологічні тренди в Україні: погляд громадян. Звіт за результатами соціологічного дослідження. / Кол. авт.: С. Балюк, Н. Клаунінг, Л. Четвертухіна, М. Коваль-Гончар. К.: Інститут Горшеніна, 2021. 58 с. URL : <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/17805.pdf>

10. Марко С. І., Семенюк О. О. Використання сучасних інформаційних

технологій у протидії кримінальним правопорушенням проти довкілля. *Аналітично-порівняльне правознавство*, 2023, 5. С. 480-484. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2023/11/88.pdf>

11. Єрмаков Ю. О., Державний контроль сфери використання та охорони надр як засіб протидії кримінальним правопорушенням URL: <https://journal-nam.com.ua/index.php/journal/article/download/195/189/378>

12. Дудоров О.О., Письменський Є.О. Кримінально-правова кваліфікація незаконної порубки лісу: практ. пос.; МВС України, Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка. Сєверодонецьк : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2017. 213 с. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/7a969309-05b0-4090-b988-b0fe4bf75fa4?utm_source=chatgpt.com

13. Волонець Д. Ф. Суб'єктивна сторона кримінальних правопорушень, передбачених статтями 3662-3663 КК України URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2021/22.pdf.

14. Митрофанов І.І. Кримінальні правопорушення проти довкілля за проєктом Кримінального кодексу України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. N 12. С. 375–379 URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/88>

15. Турлова Ю. А. Екологічна злочинність в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади протидії: монографія. Київ: Знання України, 2018. 459 с. URL: https://www.old.nas.gov.ua/UA/Book/Pages/Default.aspx?BookID=0000015559&utm_source=chatgpt.com